

¹¹ П російському перекладі англійського оригіналу це звучить так: "...многие прохснитъ в умахъ всехъ людей..." Дия.: Книга Исуса, -С.-Пб., 1999. -С.118.

Всі цитати із цієї книги подано із збереженням її особливостей, зокрема імені "Ісус", хоча в основному тексті автор статті використовує ім'я Ісус.

¹⁸ Там само. -С. 118.

¹⁹ Там само. -С. 120-121.

²⁰ Там само. -С. 140.

²¹ Там само. -С. 293-294.

²² Алванхов О. Духовная алхимия. -М., 1999. -С.126.

²³ Книга Исуса. -С.-Пб.,1999. -С.296.

²⁴ Там само. -С. 298.

²⁵ Там само. -С. 96.

²⁶ Там само. -С. 266.

²⁷ Там само. -С. 298.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само. -С. 159.

³⁰ Там само.

³¹ Дия.: Муді Р. Життя після життя. -Веніс-Київ, 1993; Жизнь после смерти. -М., 1990; Полікарпов В.С. Феномен "жизнь после смерти". -Ростов-на-Дону, 1995; Шмаков В. Основы психоматологии. -К., 1994; Бриккли Д. Славенный Светом, В мире Света. Пер. с англ. -М., 1997 та ін.

³² Книга Исуса... -С. 42.

³³ Там само. -С. 89, 139, 135, 198, 201.

³⁴ Там само. -С. 267.

³⁵ Там само. -С. 65.

³⁶ Тойбіт А. Дослідження історії. -Т.І. – Київ, 1995. -С. 525 - 529.

³⁷ К. Юнг. Современность и будущее. – Минск, 1992. -С. 34.

³⁸ Там само. -С. 26.

³⁹ Книга Исуса... -С. 154.

Михайло Зап (Ужгород, Україна)

ЕТНОКОНФЕСІЙНИЙ РЕНЕСАНС НА ЗАКАРПАТТІ (ДО ПИТАННЯ ПРО РЕАБІЛІТАЦІЮ ГРЕКО-КАТОЛИЦИЗМУ)

Етнонаціональне відродження українства в кінці 80-х рр. ХХ ст. охопило всі важливі сфери життєдіяльності суспільства.¹ Відбувалось творення нових громадсько-культурних організацій, поставала партійна структурізація суспільства, відроджувались традиційні (лорадянські) "маркери етнічності" закарпатських українців. Цільне місце серед них посідав релігія. А саме – греко-католицька конфесійна ідентичність. Відомо, що греко-католицька церква на Закарпатті була ліквідована в 1949 р. Як відзначив історик П.Магочій, "скінчився трьохсотрічний союз із Римом, усе майно і парафії греко-католицької церкви перейшли у власність і під юрисдикцію православного патріархату в Москві" [1]. Мета нашого невеликого нарису – висвітлити окремі аспекти процесу етноконфесійного

ренесансу серед українського населення краю (маючи на увазі реабілітацію греко-католицької церкви) в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.

Серед релігійних конфесій області найбільшу кількість громад в кінці 80-х рр. мали російська православна та закарпатська реформатська церкви. У брошурі “В сім’ї єдиній (Економічний, соціальний, культурний розвиток Закарпатської області і вдосконалення національних відносин)”, підготовленої для учасників V Пленуму обкому Компартії (грудень 1989 р.), відзначалось, що в краї склалось кількомовне богослужіння і “з боку віруючих на мовну практику здійснення богослужіння нарікань немає”. Констатовалось, що склались “відносини поваги і терпимості” між різними конфесіями. Із таблиці бачимо, що пальму першості серед кількості громад зберігає російська православна церква, а римо-католицька та закарпатська реформатська церкви традиційно консолідують угорців краю. Українське населення області у своїй переважній більшості належало до російської православної церкви; українців поступово приваблювали конфесії протестантського спрямування. Отже, офіційно про греко-католицьку церкву не мовилось.

Таблиця №1

Задоволення релігійних потреб віруючих станом на 01.01.1989 [2].

Мова богослужіння / кількість громад	РПЦ	РКЦ	ЗРЦ	СХБ	ХВС	АСД	Юдеї
Церковно-слав'янська, українська, російська	429	-	-	30	13	14	-
Угорська	15	41	88	4	1	3	-
Румунська	5	-	-	1	-	-	-
Словянська	-	8	-	-	-	-	-
Німецька	-	3	-	-	-	-	-
Єврейська	-	-	-	-	-	-	4
Всього (громад)	449	52	88	35	14	17	4

З іншого боку, партійна документація із 1988 р. під грифом “Тасмно” фіксувала документи про “...активізацію діяльності прихильників уніатства в області і міри по її нейтралізації” [3]. Обком КПУ турбувала та непокоїла діяльність в області 51 греко-католицького священника, 20 монахів та монахинь серед віруючих греко-католиків у більше 30 населених пунктах (25-30 тис. чол.). На вересень 1988 р. від більше 10 груп віруючих було направлено 50 письмових звернень та скарг з приводу легалізації ГКЦ та повернення храмів віруючим. Під такими заявами підписувались навіть ветерани Великої Вітчизняної війни та Праці [4]. Наступного 1989 р. це число подвоїлось до близько 100 листів-прохань та скарг [5].

Без сумніву, що активність населення кінці 80-х рр. чітко засвітувала процеси етнокультурного та етноконфесійного відродження

українців краю. Це розуміли і компартійні діячі. Так, в партійних документах вказувалось, якщо уніатські священники і говорять, що не мають нічого спільного із національними настроями, то це вказує лише на “спробу приховати антинародну націоналістичну сутність уніатства” [6].

Ідеологічним відділом обкому КПУ творилась низка заходів щодо засудження подібних процесів серед громадськості. Серед них – засудження унії в ЗМІ, роз'яснювальна робота, видання популярних брошур щодо неспівної критики уніатства та “місцевих авторів XVII-XX ст. антиуніатського змісту”, засудження “спекуляцій на націоналістичних почуттях віруючих” [7]. На середину 1989 р. було створено групу (більше 450 чол.) із партійних, радянських робітників та ідеологічного активу щодо попереджувальної роботи із активістами греко-католицизму в області [8]. У листі виконкому Закарпатської обласної Ради народних депутатів до Ради Міністрів УРСР вказувалось, що у всіх районах діють “найбільш активні віруючі та священнослужителі греко-католицького віросповідання, які проводять роботу серед населення щодо негайної передачі культурних споруд і церковної атрибутики”. Зауважувалось, що з ними проведена “...попереджувально-профілактична робота, роз'яснено відповідальність...” [9].

У документі “Про активізацію діяльності греко-католицької церкви в області” відзначалось про зовнішні чинники греко-католицького ренесансу в краї. Зокрема, констатовалось, що із-за кордону на Закарпаття ввозиться уніатська атрибутика та духовна література; єпископ І.Маргітич брав участь у зустрічі із американським президентом Р.Рейганом, що у травні 1988 р. відвідав м.Москву. Нині є дивним та смішним, що під грифом “Тасмно” відзначалось про радіоприймачі, налаштовані на Рим і Ватикан, що “...таким чином прослуховуються месси і проповіді після них” [10].

Найбільші греко-католицькі організації та потуги фіксувались у 70 населених пунктах області. Особливо в с.Імстичені, с.Білки Іршавського району, с.Боржавське та с.Шаланки Виноградівського району, м.Ужгороді. По селах підпільно проводились богослужіння та релігійна обрядовість [11].

Природно, що компартійні функціонери розраховували, що за найбільш несприятливої для режиму ситуації близько 30-35% віруючих РПЦ та 15-20% віруючих РКЦ повернуться би до греко-католицизму. Тому, “легалізація ГКЦ завдасть серйозного удару по лояльних позиціях РПЦ” [12]. Однак наростання національно-демократичного руху в цілому уо СРСР та УРСР спонукало до пророчих висновків тодішнього уповноваженого Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР В.Івашковича. Він констатував, що питання ГКЦ в Закарпатській області “...рано чи пізно доведеться вирішувати на користь її вірників...” [13].

Ситуація змінилась вже наступного року. III сесія обласної Ради народних депутатів проходила 14 серпня 1990 р. Бурхливі дебати

викликала проблема міжконфесійних відносин в краї. Доповідь С.Устича з приводу релігійних проблем в області викликала жваву дискусію [14]. Як результат, обласною Радою було прийнято рішення "Про першочергові заходи по врегулюванню міжконфесійних відносин в області". В цьому документі засуджувались антигуманні дії органів партійної і державної влади в радянську добу на Закарпатті "спрямовані проти греко-католицької церкви та інших релігійних конфесій." До вирішення питання про передачу храмів у власність релігійних громад рекомендувалось районним і міським Радам народних депутатів передавати культурні споруди в оренду для почергового богослужіння за взаємною згодою релігійних громад. На місцях створювались комісії по врегулюванню конфліктних міжконфесійних відносин. Органам державної влади, громадським організаціям заборонялось втручатись у діяльність релігійних громад краю [15].

Однак питання почергового богослужіння так і залишилось проблемним. Вже на наступній сесії 18 грудня цей аспект був окреслений у доповіді депутата М.Тивождара. Він відзначив, що у Воловецькому, Тячівському та Хустському районах з цього приводу "мають місце неприємні тертя" і запропонував вирішити питання шляхом передачі церковного майна у власність релігійних громад. Втім обговорення питання було перенесено у депутатські комісії, що не сприяло його остаточному вирішенню [16].

На початку 90-х рр. у більше 170 населених пунктах були міжконфесійні протиріччя, зумовлені майновими суперечками. Вже на початок 1990 р. в місцеві та обласні органи влади були направлені матеріали на реєстрацію біля 50 греко-католицьких громад. На 1 січня 1991 р. їх нараховувалось біля 130-ти [17]. На середину 1990 р. міжконфесійні сутички в краї набули апогею. В серпні виконком Хустської районної Ради народних депутатів прийняв рішення про передачу в користування греко-католицькій громаді м.Хуста Свято-Вознесенського собору [18].

Події в обласному центрі мали найбільш значний суспільний резонанс. В 1990 р. "мали місце випадки несанкціонованих вуличних походів по місту як з боку віруючих греко-католиків, так із боку православної громади. 28 жовтня 1990 року віруючі греко-католицької громади біля 200 чоловік малими групами пройшли в Кафедральний собор, спровокувавши сутичку, перервали богослужіння і фактично спробували силою захопити храм" [19]. Зауважимо, що на сесії Ужгородської міської Ради народних депутатів 11 травня 1990 р. депутат С.Зінчук зачитав лист-звернення від греко-католицької громади м.Ужгорода. В листі увага акцентувалась на насильницькому захопленні собору 17 лютого 1949 р. і вимагались конкретні дії органів влади щодо повернення Кафедрального собору та єпископської резиденції законному власнику – громаді ГКЦ [20].

Проблема міжконфесійних відносин в м.Ужгороді активно обговорювалась на сесіях міської Ради протягом 1990-1991 рр. 7 червня 1990 р. було прийнято рішення "Про міжконфесійні відносини в м.Ужгороді", де вказувалось на вирішення проблеми Кафедрального собору шляхом узгодження релігійних запитів греко-католиків та православних міста. Так, міськвиконкому рекомендувалось до 7 серпня впорядкувати приміщення колишньої Руської православної церкви на Московській набережній і підготувати його до передачі в користування православної громаді міста [21]. 22 лютого 1991 р. міською Радою народних депутатів було прийнято рішення "Про окремі культурні споруди в м.Ужгороді", в якому зауважувалось, що після виконання робіт по реконструкції Преображенської церкви по вул. М.Томчанина до 1 жовтня 1991 р. міськвиконкому передати у безстрокове користування: Кафедральний собор греко-католицькій громаді, Покровську та Преображенську церкви – православної громаді м.Ужгорода. До цього часу місцями проведення богослужінь для православної громади визначалось місце поблизу Покровської церкви на Московській набережній, а греко-католицькій громаді поблизу Преображенської церкви по вул. М.Томчанина. Із 22 лютого 1991 р. проведення богослужінь і масових заходів на територіях, прилеглих до Кафедрального собору заборонялось [22]. Однак богослужіння проводились і далі. Православна громада не передала ключ від собору для проведення інвентаризації. А на порушників законодавства (громадяни Д.Сидора, Я.Маланюча, Н.Кабачія) були накладені штрафи [23].

Втім, за кошти міськвиконкому протягом 1990-1991 рр. було здійснено ремонт Покровської церкви і передано храм православної громаді. На ремонт Преображенської (Цегольнянської) церкви в 1990 р. було освоєно 300 тис. крб. Акумулювались інші кошти. Під будівництво православного Кафедрального собору було виділено ділянку на пл.Кирила і Мефодія. Проектування собору здійснювалось у м.Санкт-Петербурзі [24]. Це стало проблемним моментом узгодження дій Ужгородської Христовоздвиженської православної парафії (настоятель о.Сидор) та міськвиконкому. Заступник глави Ужгородської міської управи І.Похий у окремому листі на ім'я о.Сидора (березень 1994 р.) зауважував щодо відсутності проектної документації та належно оформленого дозволу на будівництво. Що фактично означало, згідно закону "Про основи містобудування", акт "самовільного будівництва" [25].

В серпні 1991 р. греко-католицькій громаді була повернута у власність Горняська ротонда, церква Різдва Пресвятої Богородиці (мікрорайон Дравці). В мікрорайоні Доманинці Свято-Успенський храм був переданий у почергове богослужіння греко-католицькій та православної громадам за графіком богослужінь (7.00-11.00 – для православної громади; 11.00-15.00 – для греко-католиків) [26].

Згодом, завдяки проведеній роботі, органам державної влади вдалося вирішити міжконфесійні проблеми між православними та греко-католицькими громадами. Було досягнуто домовленості про будівництво нових храмів у селах Середнє Ужгородського району, Дубове Тячівського району, Боржавське Виноградівського району та ін. [27]. Вже на 1996 р. населених пунктів із вогнищами міжконфесійних протистоянь було близько 40 [28].

На даний час в області ще у 16 населених пунктах зберігаються міжконфесійні протистояння з приводу повернення громадам ГКЦ культових споруд. Нині вже не фіксуються масові, стихійні та реваншистські акції. Натомість громади ГКЦ звертаються за захистом своїх прав та інтересів до судових органів [29]. Майно не культового призначення (фарм, будівлі колишніх церковно-приходських шкіл та господарські споруди) поступово повертається згідно рівень місцевих органів самоврядування. Починаючи з 1990 р. понад 150 об'єктів церковної власності не культового призначення повернуто вірникам [30]. Серед них значна кількість належить саме релігійним громадам ГКЦ.

Нині, як видно із таблиці №2, греко-католицька церква займає друге місце за кількістю віруючих краю. Крім 305 громад, в інфраструктуру ГКЦ входять 8 монастирів (43 ченці). У власності громад – 113 культових споруд, 38 – у користуванні, а 46 – будується. Громади обслуговують 169 священнослужителів. Підготовка кадрів здійснюється в Ужгородській греко-католицькій богословській академії імені Т.Ромки, де навчається 37 студентів. Функціонують 106 недільних шкіл. Періодично виходять 2 газети: "Благовісник" (із 1991 р.) і "Фатіма" (із 1997 р.). Також виходить щотижнева радіопрограма "Хліб душі твоєї" (із 1997 р.) [31].

Звісно, що до числа віруючих ГКЦ належать у своїй більшості українці краю. Проте, особливості етнічних процесів на Закарпатті зумовили оригінальну ситуацію. Так, на кінець 1997 р. в області зафіксовані 32 угорські громади ГКЦ. Всі вони входять до окремого Угорського деканату Мукачівської єпархії ГКЦ.

Кількість зареєстрованих/незареєстрованих релігійних громад станом на 01.01.2002 [32].

Назви церков	Кількість громад	Назви церков	Кількість громад
УПЦ МП	514/21	Свідки Єгови	51/87
УПЦ КП	13/1	Методистська церква	4/1
УАПЦ	1	Новоапостольська церква	1/1
Греко-католицька церква	302/3	Церква Ісуса Христа святих останніх днів	1
ПЦ (старообрядники)	1	РУН віра	1
ПЦ Божої Матері Державина	1/5	Церква Живого Бога	31/13
Римо-католицька церква	81/7	Церква Бога в пророцтвах	4
Закарпатська реформатська церква	103/1	Собор церков України ХВС "Відкрита Біблія"	1/4
СХБ (баптисти)	61/3	Братство Євангельсько-християнських церков	4
ХВС (п'ятидесятники)	33/7	Церква "Любов Христа"	1/7
ХСВ	4/12	Незалежні іудейські релігійні громади	6
Християни суботнього дня	7/26	Громади об'єднання іудейських релігійних організацій України	2
"Церква християни імені Ісуса Христа"	1	Громада прогресивного іудаїзму	1
Християни сьомого суботнього дня Церкви Божої	7/10	Громада традиційного іудаїзму	1
Адвентисти сьомого дня	45/2	Громада Товариства свідомості Крішні	1
Адвентисти реформацийного руху	1/10	Центр Українського об'єднання буддистів школи Карма Каг'ю	1
Євангельські християни	3/1	Громада духовного управління мусульман України	1

Хоч богослужіння проводиться за східним обрядом, проте вірники дотримуються релігійних свят за Григоріанським календарем. А у с.Палло Ужгородського району угорські громади ГКЦ та РКЦ спільно розпочали будівництво нового храму. Також є 4 румунські громади ГКЦ у селах Діброва і Солотвино Тячівського району, селах Середнє Волянє і Біла Церква Рахівського району. Певна кількість циган краю, що проживають в населених пунктах Ужгородського та Виноградівського районів належать до громад ГКЦ. Однак, як свідчить суспільна практика, їх участь зводиться до обрядів хрещення, вінчання, поминання тощо [33].

Говорячи про реабілітацію ГКЦ не можна оминути етнонаціональну сутність відродження конфесії. В 1990 р. у греко-католицькому середовищі Закарпаття розпочались змагання за підпорядкування Мукачівської єпархії ГКЦ Львівській архієпархії УГКЦ. Натхненниками цієї ідеї стали діячі обласних національно-демократичних об'єднань краю ("Просвіта", Товариство української мови ім.Т.Шевченка, осередки Руху, УРП, КУН та ін.). Очолив ці змагання помічний єпископ Мукачівської єпархії І.Маргіт'яч. Процес виявився неоднозначним, особливо в умовах реанімації політичного русинства в області. Фактично єпархія розділилась на 2 табори: частина священників та віруючих – прихильників І.Маргіт'яча та прибічники єпископа-ординарія І.Семедія та єпископа Й.Головача, які виступили проти підпорядкування Львівській архієпархії [34].

В 1992 р. на Закарпаття прибув Апостольський Візитатор архієпископ Франческо Коласуоне, безпосередній контроль питання здійснював кардинал Акіле Сильвестрїні. Листом від 7 лютого 1993 р. Апостольський Нунцій в Україні архієпископ Антоніо Франко інформував єпископів, духовенство та віруючих Мукачівської єпархії ГКЦ про рішення Папи. До розгляду питання про статус єпархії, вона залишається у підпорядкуванні Апостольського Престолу. А єпископу-ординарію І.Семедію було доручено номінувати єпископа І.Маргіт'яча синкелом для віруючих українського походження, єпископа Й.Головача – синкелом для віруючих, які не мають українську ідентичність [35].

Прикметно, що зустрічі та візити І.Семедія і Й.Головача та їх прихильників із представниками від політичного русинства (І.Туриянцєво, П.Магочієм та ін.) сприяли формування їх іміджу "мажоронів" та "сепаратистів". Із смертю єпископа Й.Головача рух за "неприсядання" децю вгамувався. Призначення помічним єпископом у березні 2001 р. Ю.Джуджара (на місце покійного Й.Головача) змінило розклад сил у протистоянні таборів. Насамперед через українську патріотичну орієнтацію Ю.Джуджара. Крім цього, беатифікація Т.Ромжі поставила Мукачівську єпархію на новий рівень, підняла її авторитет. Тому протиріччя трансформувались у латентну форму. Візит Папи Римського Іоана Павла II в Україну викликав у греко-католиків краю піднесення. Мукачівська єпархія ГКЦ підготувала організовані поїздки понад 12 тис. віруючих на зустріч із першоєпархом до м.Києва та м.Львова. Біля 5 тис. чол. поїхало самостійно [36].

Таким чином, із здобуттям Україною незалежності на Закарпатті відбулись важливі етнокультурні процеси. Реабілітація греко-католицької церкви проходила у складних етнополітичних обставинах початку 90-х рр. Звідси, протиріччя та тертя між лідерами із державницькими та амбіційно-автономістичними орієнтаціями, конфлікти між громадами ГКЦ і УПЦ МП. Істотним моментом є те, що етноконфесійний ренесанс проходив у контексті державотворчих процесів в середовищі українства. Тому,

важливо всіляко підтримувати, примножувати те, що народна пам'ять і традиція зберігає та плекає понині.

1. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). Авторизований переклад з англійської. – Ужгород: Патент, 1994. – С. 160.
2. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Ф.1. Закарпатський обком Компартии України. – Оп.33. – Спр.12. – Арк.52.
3. Там само. – Спр. 48. – Арк. 20-24.
4. Там само. – Арк. 20.
5. Там само. – Спр. 63. – Арк. 59.
6. Там само. – Спр. 48. – Арк. 21.
7. Там само. – Арк. 23-24.
8. Там само. – Арк. 25.
9. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації (далі – Відомчий архів Закарпатської ОДА). – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том I. Листування з Радою Міністрів УРСР по питаннях розвитку народного господарства та соціального розвитку. 4 січня 1990-27 лютого 1990. На 133 аркушах. – Арк. 79-81.
10. ДАЗО. – Ф. 1. Закарпатській обком Компартии України. – Оп. 33. – Спр.63. – Арк. 43.
11. Там само. – Арк. 44, 59.
12. Там само. – Арк. 61.
13. Там само. – Арк. 62.
14. Відомчий архів Закарпатської ОДА. – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп.14. Діловодство. – Спр. III сесія обласної Ради народних депутатів XXI скликання (перше засідання) від 14.08.90. На 129 аркушах. – Арк. 21-121.
15. Там само. – Арк. 128-129.
16. Там само. – Спр. I засідання IV сесії обласної Ради народних депутатів XXI скликання від 18 грудня 1990 року. На 251 аркушах. – Арк. 2.
17. Гаприал (Крисина), ігумен. Православна Церква в Закарпатті (век XX). – К.: Інформаційно-видавничий центр Української Православної Церкви, 1999. – С. 107-108.
18. Там само. – С. 111.
19. Архівний відділ Ужгородської міської Ради народних депутатів. – Ф. 35. Ужгородська міська Рада народних депутатів. – Оп.1. – Спр. 74. Листування з обласним комком, організаціями, підприємствами та установами по основній діяльності. 30 січня 1991-20 грудня 1991. На 117 аркушах. – Арк. 26.
20. Там само. – Спр. 823. I сесія Ужгородської міської Ради народних депутатів XXI скликання від 11.05.90. Перше засідання. На 172 аркушах. – Арк. 15.
21. Там само. – Спр. 826. I сесія Ужгородської міської Ради народних депутатів XXI скликання від 14.06.90. Протокол № 4-5. На 186 аркушах. – Арк. 54-56.
22. Там само. – Спр. 3. IV сесія Ужгородської міської Ради народних депутатів сесія XXI скликання від 22 лютого 1991 р. На 29 аркушах. – Арк. 25-26.
23. Там само. – Спр. 74. Листування з обласним комком, організаціями, підприємствами та установами по основній діяльності. 30 січня 1991-20 грудня 1991. На 117 аркушах. – Арк. 38; Гаприал (Крисина), ігумен. Указ. соч. – С. 114-115.
24. Архівний відділ Ужгородської міської Ради народних депутатів. – Ф. 35. Ужгородська міська Рада народних депутатів. – Оп.1. – Спр. 173. Листування з

- обликовомом, організаціям, підприємствами та установами по основній діяльності. 29 січня 1992-25 грудня 1992. На 95 аркушах. – Арк. 7.
25. Там само. – Стр. 375. Лиштування по міжконфесійним відносинам та по релігійним культам. 11 березня 1994-12 грудня 1994. На 24 аркушах. – Арк. 1.
26. Там само. – Стр. 17. Протокол №13 засідання виконавчого комітету Ужгородської міської Ради народних депутатів від 27 серпня 1991 р. На 59 аркушах. – Арк. 20-21.
27. Грицак О.Ю. Релігійна ситуація в Закарпатській області за роки незалежності // Державно-церковні та міжнародні відносини (української та зарубіжній досвід). Збірник наукових праць. Укладач: М.Палієвич. – Ужгород: Ліра, 2001. – С. 9.
28. Митович І. Конфліктність в закарпатському соціумі: етноконфесійний аспект // Соціально-економічні та етнокультурні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ ст.): Матеріали міжнародної наукової конференції. 26-27 вересня 1996 року. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного комітету у справах преси та інформації, 1997. – С. 36.
29. Поточний архів відділу у справах релігій Закарпатської облдержадміністрації. Процеси і тенденції у греко-католицькому релігійному середовищі.
30. Відомчий архів Закарпатської ОДА. – Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Стр. Том VII. Лиштування з Кабінетом Міністрів України з питань економічного і соціального розвитку області. 01 квітня 1999-09 квітня 1999. На 183 аркушах. – Арк. 76.
31. Поточний архів відділу у справах релігій Закарпатської облдержадміністрації. Дані про кількість релігійних організацій, що діють у Закарпатській області станом на 01.01.2002 р.
32. Там само.
33. Відомчий архів Закарпатської ОДА. – Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Стр. Том VI. Доклади і звіти про роботу обласних організацій. 01 серпня 1997-18 вересня 1997. На 158 аркушах. – Арк. 85, 89, 92.
34. Поточний архів відділу у справах релігій Закарпатської облдержадміністрації. Процеси і тенденції у греко-католицькому релігійному середовищі.
35. Митович І. Релігія і церкви в нашому краї. – Ужгород: Патент, 1993. – С. 39.
36. Поточний архів відділу у справах релігій Закарпатської облдержадміністрації. Процеси і тенденції у греко-католицькому релігійному середовищі.

Владимир Боднар,
Александр Пелин (Ужгород, Україна)

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ФАКТОРА КУЛЬТУРНО-КЛЕРИКАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В ЗАКАРПАТЬЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Систематические социологические исследования условий и способа жизни населения Закарпатской области Украины были начаты лабораторией социологических исследований Ужгородского университета в марте 1989 года. С этого момента проведены десятки социологических опросов, написано множество статей и монографий. Почти каждый опрос, фиксируя стабильную часть способа жизни, открывает новые моменты социально-экономической и социально-политической динамики. Не стал исключением и социологический опрос, осуществленный при помощи